

1807—14.

Studier til Københavns og Danmarks Historie.

Af

Marcus Rubin.

(Kbhvn. P. G. Philipsens Forlag, 1892. (627 S.)

Anmeldt af Prof. V. Falbe Hansen.

Til Minde om L. N. Hvidt, der i Aarene 1841—53 var Formand for Københavns Borgerrepræsentation, og som med Iver og Vægt deltog i Hovedstadens og Landets offentlige Liv i første Halvdel af dette Aarhundrede, udsatte en københavnsk Borger, hvem Mindet om Hvidt maatte være særlig dyrebart, i Aaret 1877 en Prisopgave, der skulde omhandle Københavns Udviklingshistorie i Tiden fra 1807 til 1857. Opgavens nøjere Motivering og Fordringer, Navnene paa Bedømmelseskomiteens Medlemmer, Præmiens Størrelse og Tidsfristen for Besvarelsens Indlevering offentliggjordes i Nationaløkonomisk Tidsskrift for Aaret 1877 (10de Bind). Der indkom derefter en Besvarelse, som imidlertid ikke erholdt Præmien, og, efter at Opgaven paany var udsat, fik en anden indkommen Besvarelse samme Resultat.

I Slutningen af 1880erne henvendte Komiteen sig til Chefen for Staden Københavns statistiske Kontor, Hr. Marcus Rubin, og opfordrede ham til at udarbejde et Skrift om det omhandlede Emne, dog hverken med bestemt Tidsfrist eller undergivet Bedømmelse af

Komiteen som saadan, men til Offentliggørelse paa eget An- og Tilsvar. Et første Resultat af denne Henvendelse er det foreliggende Skrift.

Oprindelig havde man som Tidsfrist for det hele Arbejde sat 3 Aar, og de to foregaaende Besvarelser tilendebragtes indenfor et saadant Tidsrum. Det foreliggende Skrift, der kun omfatter Tiden fra 1807 til 1814, altsaa knap $\frac{1}{6}$ af den hele Tidsperiode, der skal behandles, har allerede taget 3 Aar at udarbejde; skulde det Øvrige gaa i samme Tempo, vilde den hele Besvarelse af Opgaven medtage en Tid af ca. 20 Aar. En saadan Slutning vilde dog ikke være berettiget. Det udkomne Bind »1807—14« omfatter nemlig ikke blot disse 7—8 Aar, men gaar et godt Stykke længere tilbage. Det beretter om Byens Opsving i Slutningen af forrige Aarhundrede, om de store Reformere i Datiden, deriblandt Toldloven af 1797, og om enkelte vigtige Begivenheder, der have haft Indflydelse paa Byens almindelige Fysionomi, saasom Ildebranden i 1795. Bindet omhandler i Virkeligheden snarest et Tidsrum af 20 Aar, og det et Tidsrum, som hører til de mærkeligste og indholdsrigeste i Byens og Landets Historie. Uden en indgaaende Fremstilling af dette Tidsrum kan den følgende Tid slet ikke forstaas. Det, der er givet i det foreliggende Bind, er derfor ikke en blot Begyndelse, men det danner tillige Grundlaget for hele den følgende Fremstilling. Og lige saa lidt, som man ved en Bygning kan sige, at kun lidet er udrettet, naar Murene ere førte op nogle faa Alen, og saa glemme, at Grundvolden er ført dybt ned for at danne et fast Underlag, ligesaalidt kan man maale dette første Binds

Betydning for den hele Opgave efter Kortheden af Aarrækken 1807—14.

Det er muligt, at Grundlaget er gjort noget dybere og bredere end nødvendigt var for Opgavens Skyld, men dette tilgiver man lettelig, thi der er derved fremkommet en dybtgaaende Behandling af et Emne, som i flere Henseender frembyder Interesse. En formel Mangel er der dog fremkommen derved, det er den, at der indenfor Skriftets Ramme omhandles to uensartede Emner. Forfatteren vilde skrive Københavns Historie 1807—14, men under sine Studier af denne har han maattet foretage Studier af visse Sider af Landets almindelige Historie, særlig af de finansielle og kommercielle Forhold, og han har ved sine Undersøgelser af denne gjort saamange vigtige Fund, at han ikke har haft Resignation nok til at lægge dem til Side til en anden Lejlighed, men har taget dem med op i en særlig Afdeling. Fremstillingen er derved bleven den, at der først gives et Stykke Københavns Historie i 1ste Bog (København ved Aarhundredskiftet). Derefter gives i 2den Bog en Fremstilling af visse Sider af Landets almindelige Historie i Datiden. Og endelig gives i 3die Bog Københavns Historie fra 1807 til 14. Forfatteren vilde rimeligvis være kommen til en smukkere, mere afrundet Fremstilling, naar han i dette Skrift havde nøjedes med at give Københavns Historie kun med de nødvendige Henblik til den almindelige Historie, og saa ved Siden deraf havde givet det, der nu indeholdes i Skriftets 2den Bog, i et særligt Skrift. Imidlertid, et saadant særligt Skrift vilde maaske da slet ikke være udkommet, og der indeholdes saa meget nyt og godt netop i denne 2den Bog, at man maa foretrække at have faaet

den med her, fremfor at udsætte sig for den Fare slet ikke at have faaet den.

I Skriftets »første Bog« omhandles, som alt sagt, »København ved Aarhundredeskiftet«. Det er Københavns glimrende Tid, da Konjunkturerne i Verdenshandelen ligefrem bærer Byens Handel og Industri fremad, og det er Kronprins Frederiks liberale Periode, da han og hans Mænd gennemføre de liberale Reforme, som Tidens fremskredne Aander havde sat paa deres Program. Det er den Tid, da Danmark er den fredelige Liberalismes Mønsterstat. Landboreformerne højnede Bondestanden og bragte Fremskridtsrøre i Landbruget og selvfølgelig maatte dette for Byerne og særlig for København give sig Udslag i forøget Omsætning og Virksomhed. Og til disse gunstige Betingelser for Byens Fremgang, saavel udefra som indefra, kom endvidere, at Adgangen til at udnytte dem blev friere derved, at Toldforordningen af 1ste Februar 1797 ophævede det gamle indsnævrende Toldsystem, og gennemførte, hvad der efter Datidens Opfattelse maatte kaldes en radikal Frihandelspolitik. Rubin udvikler nærmere disse Betingelser for Byens Opkomst og undersøger dernæst udførligt det Resultat, som de førte til.

Skriftet begynder med en Beskrivelse af »det gamle København«. Det vil sige ved Overgangen fra det gamle til det ny Aarhundrede. Byen havde allerede den Gang tabt det meste af sit gamle Præg fra foregaaende Aarhundrede, og dette skyldtes mindre radikale Gennembrydninger og Omlægninger end Ildebrandene i 1728 og i 1795; alene den sidste Brand ødelagde omtrent en Fjerdedel af Byen, og Øvrigheden benyttede denne Lejlighed til at regulere og udvide Gaderne, fjerne de

smalle Gyder, de fremspringende Huse og Karnapper og i det Hele fremkalde en mere regulær og moderne Bebyggelse med store Huse og bredere og ligere Gader. Alligevel var endnu den Gang meget af det Gamle tilbage, der fandtes talrige gamle, smaa Rønner og snevre Stræder med en Rigdom af langtudhængende Skilte for alle Professioner. Befolkningens Klædedragt var mere afvexlende end nu, og Folk levede mere paa Gaden end i vore Dage; man saa ogsaa flere prangende Uniformer og flere Luxusvogne; kort sagt Byen frembød et mere broget og livfuldt Skue end nu. Rubin giver en fyldig og livlig Beskrivelse af alt dette; og han undersøger de Betingelser, hvorunder Københavnerne den Gang levede og virkede: de hygiejniske Forhold, moralske Forhold, Lægevæsen, Kirke og Skole, Theater og Klubber, Aviser og Presseforordning, Forlystelser m. m. Særlig omtales Folketællingen i 1801, og ved en Sammenligning mellem den og Folketællingen af 1890 oplyses det, hvilken Forandring, der er foregaaet i Befolkningens Sammensætning, i Størrelsen af de enkelte Samfundslag. Blandt andet oplyser Forfatteren, at Antallet af Tjenestefolk den Gang var langt større end nu, og han bemærker, at denne Samfundsklasse udgør en stedse ringere Del af Kulturbefolkningerne. Denne Bemærkning kan jeg ganske tiltræde. Man kan paavise denne Tilbagegang i Tyendets Antal i Danmark i næsten 200 Aar, og jeg har ogsaa paa Rejser i Udlandet haft Interesse af at lægge Mærke til, at i Familjer, der indtage omtrent den samme Samfundsstilling, er Antallet af Tyende mindre, jo mere fremskreden i Kultur Landet er. Grunden dertil er for en væsentlig Del den, som Rubin anfører, at under en mere fremskreden Kultur er Livet

og Samfundet ordnet saaledes, at der udkræves færre Tyende, og at Tyendlønnen er højere; men jeg tror tillige, at noget bidrager ogsaa den Omstændighed, at under højere Kulturforhold er det saakaldte »underordnede Arbejde«, som Tyendet plejer at udføre, mindre ringeagtet end under lavere Kulturer, og man ser derfor jævnlig i Familier, der leve i de mere fremskredne Lande, at t. Ex. Husets Frue og Døtre og unge Sønner udføre Husgerning, som man under lavere Kulturforhold vilde betragte som liggende under deres Værdighed. I det mindste har jeg troet at kunne iagttage noget saadant.

Derefter gaar Forfatteren over til at omhandle Københavns Handelsforhold før 1807 og paaviser de daværende ejendommelige gunstige Betingelser for Omsætningen, hvilke førte til den saakaldte »glimrende Handelsperiode«. Det var Københavns Storhedstid, da Byen var et af den store Verdenshandels Centra. Det var en Periode, som i lange Tider derefter stod for den almindelige Bevidsthed i en straalende Guldglans, som en Tid, hvor letvundne Rigdomme strømmede ind over Byen. De store handelsfyrstelige Paladser fra den Tid staa endnu som levende Vidnesbyrd om Datidens Købmænds Vælde. — Man har i den nyere Tid været tilbøjelig til at antage, at Datidens Handels Storhed dog ikke var saa overvældende; man har ment, at det mest var den følgende Tids Usselhed og Fattigdom, der ved Modsætningen fik hin forholdsvis gunstige Tid til at straale saa meget stærkere frem. I Virkeligheden og navnlig i Sammenligning med Nutidens Omsætning, var, antog man, hin fjerne, glimrende Tids Omsætning kun ringe. Rubin har taget dette Spørgsmaal op paany, og gjort det til Genstand for en grundig Arkiv-

undersøgelse, og han er kommen til det Resultat, at hin Periode, Tiden før 1807, var en virkelig Storhedstid for København, og at det var glimrende Formuer, de store Handelshuse samlede. Det burde dog maaske have været fremhævet paa dette Sted, at Ordningen var aristokratisk, at det var et mindre Antal Handelshuse, der gjorde disse store Forretninger, havde de store Indtægter, — i Modsætning til Nutiden, hvor Forretningerne ere spredte over Hundreder af Smaagrosserere, og hvor langt flere faa Andel i Gevinsterne. Det tør sikkert ogsaa siges, at Befolkningens store Lag, Haandværkere og Arbejdsfolk, var ugunstigere stillet den Gang end nu, der var i hin »glimrende« Periode større Forskel paa Rig og Fattig, paa Overklasse og Underklasse end der er nu.

Skriftets 2den Bog omhandler de indenrigske Forhold i 1807—14, altsaa ikke alene København, men hele Riget, og paa adskillige Punkter berøres ogsaa de udenrigske Forhold; men det er dog nærmest kun den finansielle og økonomiske Side af Historien, der omhandles.

Landet var finansielt svagt og uforberedt, da Krigen udbrød i 1807, og vi havde at gøre med en overmægtig Fjende, England, der var ubetinget Herre til Søs og derved kunde ødelægge vor Handel og Skibsfart og i høj Grad vanskeliggøre Forbindelsen mellem de enkelte Dele af Landet. Kampen blev fra vor Side ført med Forbitrelse, men vore Kræfter vare i altfor stort Misforhold til Modstanderens, saa at vi hurtigt kom til at overanstrengte os, og for at holde Kampen gaaende brugte vi finansielle Midler, der maatte føre til

økonomisk Ødelæggelse. Høje og uheldige Skatter, dyre Laan, Tvangslaan, Udstedelse af uindløselige Penge-sedler m. m., indtil Staten endelig gik Bankerot. Alt dette er mange Gange tidligere omhandlet, navnlig af Nathanson og af A. S. Ørsted, men ingensinde saa fuldstændig og godt som nu af Rubin. Nathanson er den, der har behandlet Spørgsmaalet udførligst, men denne Forfatters Fremstilling er for en stor Del en ubearbejdet Samling af uensartede Enkeltheder, vigtigt og uvigtigt mellem hinanden; og om end Nathansons Skrifter ere fortjenstfulde og flittige Arbejder, der have givet udmærket Stof for senere Bearbejdere, og paa flere Punkter have kastet nyt Lys over vor økonomiske Historie, saa ere de dog langt fra helt fyldestgørende. Andre Bearbejdere af dette Tidsrums økonomiske Historie, deriblandt navnlig A. S. Ørsted, have bedre magtet Behandlingen, men de have savnet tilstrækkeligt Stof; de have bygget deres Arbejde paa egne Erindringer, paa andres Optegnelser og Meddelelser, men kun i ringe Grad paa selvstændige Arkivstudier, og dertil kommer baade for Ørsteds og Nathansons Vedkommende, at de have været Part i Sagen, de have selv spillet med i det store Drama, og selv om de med den bedste Vilje til at være upartiske tog fat paa Arbejdet, saa var det dem umuligt at være det. Deres Skrifter have noget Karakteren af Forsvars- og Angrebs-Skrifter. Rubin derimod staar udenfor som den rolige og upartiske, om end noget strenge Iagttager og Dommer. Han har benyttet de andre Forfatteres Oplysninger, og han har foretaget nye og omfattende Arkivundersøgelser, og han er gaaet til disse Undersøgelser som den virkelig sagkyndige. Ved saadanne finansielle, økonomiske og

socialle Studier har en Nationaløkonom det store Fortrin fremfor en Historiker eller en Jurist, at han bedre forstaar Kildeskrifterne, bedre ser, hvad der ligger i dem, hvad Oplysningerne i Virkeligheden fortælle og hvorvidt de ere paalidelige eller ej. Grunden dertil er selvfølgelig den, at han forud kender de Operationers, de Tilstandes almindelige Natur, hvis særlige Forhold til den givne Tid han skal undersøge. Rubin er en saadan sagkyndig Nationaløkonom, der har forstaaet hvor han skulde lede, og, naar han havde fundet, ogsaa har forstaaet at læse og benytte det Fundne. Hans Behandling af Tidsrummets økonomiske Historie er derfor ikke alene fyldigere end hans Forgængeres, men der er fremfor alt kommen mere Sammenhæng og Forstaaelse i den, først nu forstaar man fuldt ud Forbindelsen mellem Enkelthederne, hvorledes det ene Led førte til det andet, hvorledes det Resultat maatte komme ud, som virkeligt kom.

Naar jeg skulde gøre en Indvending mod Rubins Fremstilling af dette Afsnit, er det den, at han enkelte Steder har været noget for stræng i sin Dom, ikke tilstrækkeligt har fremdraget de undskyldende Forhold, ikke stærkt nok har peget paa de Lyspunkter, som var tilstede. Han minder mig om Hof- og Statsrettens kritiske Revisorer, naar de have faaet fat i et stort Fallitbo; klart og skarpt fremhæve de Skævhederne og Fejlene i Forretningens Anlæg, hvorledes disse Fejl udviklede sig og konsekvent førte til Tab og Underbalance, og hvorledes Fallenten kæmpede en haabløs Kamp med Forholdene, der voxede ham over Hovedet, hvilke fortvivlede Foranstaltninger han greb til for at holde det gaaende fra Dag til Dag, indtil tilsidst den uundgaaelige Katastrofe

indtraf. En saadan kritisk Revision af vort Lands Bankerot-Dramas Udvikling i 1807—14 er det, Rubin har givet os, og han har gjort det med overlegen Dygtighed og stor Flid; men han har været lidt for meget Kritiker, og som saadan været lidt for stræng i Bedømmelsen af de agerende Personer. Der er nu f. Ex. Spørgsmaalet om det daværende Ministeriums, særlig Finansminister Schimmelmans, Skyld i Fallitten. Ja! det maa indrømmes, at det er rigtigt, alt hvad Rubin skriver om ham, og at baade han og de andre Ministre bære et tyngende Ansvar. Deres utilgivelige Hovedfejl var den, at de ikke i Tide ordnede Pengevæsenet og gjorde Pengesedlerne indløselige og bragte Banken paa en fast, solid Fod. De gennemførte dette for Hertugdømmernes Vedkommende og Følgen deraf var, at disse blev forskaanet for de langvarige Ulykker og Forstyrrelser, som ødelagde Kongeriget og holdt dette tilbage. Det tør maaske endog siges, at Grunden til, at Hertugdømmerne endnu saa sent som i 1830erne og 1840erne stod forud for Kongeriget i økonomisk Udvikling, for en væsentlig Del skyldes den Omstændighed, at Slesvigs og Holstens Pengevæsen var i god Orden. Det var en stor og utilgivelig Fejl, at Regeringen ikke ogsaa ordnede Kongerigets Pengevæsen, det havde dog været saa let og simpelt at gøre dette i de gode Aar før Krigen; men Schimmelmann og hans Kolleger var letsindige paa dette Punkt; de var for sangvinske, de havde levet i gode, stadigt opadgaaende Tider og havde ikke tilstrækkeligt for Øje, at Tiderne kunde vende sig, de manglede vel ogsaa tilstrækkelig Viljestyrke til at gribe til kraftige Foranstaltninger og navnlig til at fastholde disse

tiltrods for Kronprinsens Modstand og tiltrods for Fristelsen til lokkende Udgifter. Altsaa, at Pengevæsenet ikke blev ordnet i Kongeriget før 1807, det kan med Rette bebrejdes Schimmelmann og de øvrige Ministre, derimod kan det næppe bebrejdes dem, at de ikke i Tide ved høje Skatter, f. Ex. ved at gennemføre Skattereformen fra 1802 allerede i 1792, havde opsamlet et Reservefond; thi at man skulde være i den Grad forudseende, kunde ikke forlanges; og det er vel ogsaa et Spørgsmaal, om man ikke i Tider som de daværende, hvor en hel ny Samfundsordning brød frem paa Grundlag af Landboreformerne og de andre liberale Reformere, om man ikke da gjorde bedst i at betynde Folket saa lidt med Skatter som vel muligt; det turde være tvivlsomt, om ikke det bedste Reservefond, der under saadanne Forhold kunde opsamles, var en forøget Velstand hos Borgerne. Det er ikke usandsynligt, at hvis man allerede i 1792 havde indført de høje Skatter, som kom i 1802, saa vilde Fremgangen i Landbruget være bleven saa meget mindre, at Tabet for Nationen derved var bleven langt større end det Reservefond, Statskassen havde kunnet opsamle, og det er tvivlsomt om dette ikke tværtimod havde forværret Finansernes Stilling derved at Folkets Skatteevne blev formindsket. Paa dette Punkt tror jeg saaledes, at A. S. Ørsted har Ret i sine Betragtninger. Dernæst mener jeg, at naar der henvises til Fr. 1. Oktober 1802 og fremhæves, at denne Skatteforhøjelse burde været indført tidligere, saa burde det til Gengæld ogsaa have været fremhævet, at selve denne Forordning i finansteknisk Henseende er et fortrinligt Arbejde. Denne Forordning har afgivet et ypperligt Grundlag for vort direkte

Skattevæsen, og naar dette alligevel nu er temmelig mangelfuldt, saa skyldes det den Omstændighed, at senere Tider har forkvaklet og misforstaaet den oprindelige Ordning. Det var sandelig ikke Dygtighed, der manglede Schimmelman og hans Kolleger, endog deres fortvivlede, maaske endog moralsk forkastelige, Operationer under Krigen vidner om en ikke ringe finansiel Behændighed; men det var Viljestyrke, der manglede dem, de manglede Fasthed og Mod til at modsætte sig Kongens uheldige Politik og til at gribe og gennemføre de store Midler, der passede til den fortvivlede Situation.

Særlig interessant er Rubins Behandling af et andet af de gamle Stridsspørgsmaal mellem Nathanson og A. S. Ørsted. Det er Spørgsmaalet om D. A. Meyers Virksomhed. I denne Strid har næsten alle Forfattere og den offentlige Mening tidligere staaet paa Ørsteds Side og været enige med ham om at fordømme og næsten latterliggøre Meyers Virksomhed, kun Nathanson, Meyers Slægtning og Kompagnon, har forsvaret ham. Set ud fra den gældende nationaløkonomiske Theori, fra Ricardos Lære om Pengemængdens Indflydelse paa Pengenes Værdi og paa deres Kurs overfor Udlandet (den nominelle Vexelkurs), var Meyers hele Virksomhed ogsaa meningsløs. Han troede nemlig, at han kunde opretholde Papirspengenes Værdi, naar han blot forhindrede, at Børsens Spekulanter bragte Banko-Kursen til at stige og derved bevirkede, at man maatte give flere danske Sedler for Vexler lydende paa Hamborg Banco ø : i Sølv. Det var det samme, som om man vilde helbrede en Sygdom ved paa kunstig Maade at fjerne et af dens vigtigste Symptomer. Imidlertid, Frederik VI gik ind paa hans Planer, og Meyer fik Kongens

Samtykke til direkte Indgreb for at holde Banko-Kursen; han skulde med Statens Hjælp skaffe sig al den tilstedeværende Banko, sælge den til legitime Købere, der ikke vilde spekulere i Sedlernes Fald, bestemme Bankoens Pris og derved holde Værdien af de indenlandske Pengesedler nogenlunde oppe og i nogenlunde fast Værdi. Rubin paaviser, at dette tildels lykkedes for Meyer, og det var hovedsageligen, fordi Regeringen vedblev med en umaadeholden Udstedelse af Sedler og fordi den selv direkte omgik og modarbejdede Meyers Planer, at disse tilsidst mislykkedes totalt. At tidligere Forfattere ikke har set dette, skyldes dels, at deres Undersøgelser ikke have været saa dybtgaaende som Rubins, dels at den nationaløkonomiske Theori, som de gik ud fra, ikke var ganske holdbar. Den praktiske Bankmand Nathanson havde derimod Færten af det Rette, men havde aligevel ikke rigtig forstaaet Sammenhængen, og det er først nu ved Rubins Behandling af Spørgsmaalet, at man faar en fuldstændig Udvikling af det og tillige en upartisk og paa-lidelig Dom om Meyers Virksomhed. Der er iøvrigt, forekommer det mig, paa dette Punkt en Lakune i Rubins Arbejde. Han undersøger kun de danske Seddelpenges Værdi udadtil, i Forhold til Bankoen, men ikke deres Værdi indadtil i Forhold til Varepriser og Arbejdsløn. En saadan Undersøgelse vilde have vist, at naar Seddelpengene faldt i Forhold til Bankoen, Sølvets, faldt de ingenlunde i tilsvarende Grad indadtil, den vilde have vist, at Priserne i Indlandet paa ingen Maade steg i samme Grad som Bankoen. Jeg har selv for et Par Aar siden haft Lejlighed til løseligen at undersøge dette Forhold, og blev overrasket

ved den Langsomhed og den Uensartethed, hvormed Priserne i Indlandet fulgte med Banko Kursen. Hvis Rubin havde taget denne Side af Sagen med op til Undersøgelse, vilde han have faaet et yderligere Argument til Forsvar for Meyers Virksomhed; thi naar Forbindelsen mellem Banko-Kursen og Prisbevægelsen i Indlandet var saa løs og saa langsomt virkende, som det viser sig, at den var, er det ikke utroligt, at Meyer havde kunnet faa Priserne til indenfor visse Grænser at rette sig efter en af ham kunstigt konstrueret Banko-Kurs i Stedet for efter den af den fri Omsætning dannede Kurs. Og Regeringen vilde derved have opnaaet, at i alle indenlandske Køb havde Seddelpengene forslaaet bedre end Tilfældet nu blev. Forøgelsen af Seddelpengenes Mængde vilde da delvis have bevirket, at deres Cirkulations-Hastighed i Indlandet var bleven mindre, saa at Virkningen paa Varepriser og Arbejdsløn var bleven ringere.

Særlig fortjenstfuld er Rubins Behandling af Statsbankerotten og Pengevæsenets Ordning. Det voxende Deficit i Statskassen, Sedlernes stigende Værdiforringelse og den Demoralisation, der bredte sig over Landet, hvor al Handel og Vandel nødvendigvis maatte slaa over i vovede Spekulationer, fordi man ikke kunde vide, hvad de Priser, man havde givet eller faaet, betød faa Maaneder efter, bestemte tilsidst Regeringen til at gribe ind. Efter at have overvejet og behandlet Sagen fra Forsommeren 1812 til Aarets Udgang, udstedtes 5. Januar 1813 den Forordning, hvormed Kurantsedlerne legalt reduceredes, et nyt Pengevæsen indførtes, Statens og Privatfolks Kreditforhold ved Magtbnd ordnedes, de gamle Banker ophævedes og gave Plads for en ny Bank, samt en stor Skat paalagdes al fast Ejendom.

Rubin giver en fuldstændig og smuk Fremstilling af disse Forholdsregler og navnlig af Pengeomsætningen, og man mærker, at Forfatteren er trængt adskiligt dybere ned i Forstaaelse af Sagen end hans Forgængere. Vi faa her bl. a. at vide, at Schimmelmann oprindeligt havde udarbejdet et Forslag, der, som de fleste af hans Finansoperationer, ikke var kraftigt nok, og som tillige var uretfærdigt i sit Princip. Han havde nemlig foreslaaet, at saavel Statsgælden som alle Prioritetsbeløb, indtil Ejendommenes taxerede Summer, skulde betales i den ny Pengesort med Daler for Daler. Herimod optraadte Ørsted og paaviste for Statsobligationernes Vedkommende, at deres Kurs allerede havde rettet sig efter Pengenes Forringelse, saa at det vilde være en urimelig Gave til Ihændehaverne, om man nu vilde indløse dem Daler mod Daler. Og for Prioritetsgældens Vedkommende paaviste han, at det retfærdigste vilde være, om Gælden blev reduceret i Forhold til Pengenes Værdi paa den Tid, da Gælden blev stiftet. Forsaavidt Prioritetsobligationerne i Mellemtiden var transporteret til en anden Kreditor, vilde denne derved tjene, idet han vilde faa sit Tilgodehavende betalt efter den højere Værdi, Pengene havde, da Gælden blev stiftet; Ørsted foreslog derfor, at i saadanne Tilfælde skulde Kreditor indbetale, hvad han tjente paa dem, til et særligt Fond til Statens Brug. Ørsteds Forslag om Prioritetsobligationerne vare theoretisk set korrekte, og saavel dette som hans andre Forslag vare principrigtigere end Regeringens. Finanskollegiet opgav da ogsaa sine egne Forslag og antog i Principet Ørsteds og det var dem, der gennemførtes ved Fr. 5. Jan. 1813, men rigtig nok med et Par uheldige Ændringer, idet Statsgælden i

de fleste Tilfælde vilde blive at omskrive fra gl. Daler til ny Daler uden videre Reduktion, og ved den private Prioritetsgæld skulde der ikke tages Hensyn til, om den var transporteret til andre end den oprindelige Kreditor. Herved mistede den af Ørsted foreslaaede Ordning det meste af sin theoretiske Berettigelse; og den Gennemsnitsretfærdighed, man vilde opnaa ved det, blev i de fleste Tilfælde en Uretfærdighed. Og i praktisk Henseende var Ordningen i høj Grad uheldig. Thi den var altfor indviklet og kunstig. Alle disse Forskelligheder i Forpligtelserne efter deres Tid, Art og Maade, som man tidligere ikke havde vidst noget om, alle disse fine Distinktioner, alle de forskellige nye Betalingsmaader osv. var det vanskeligt at gennemføre og de blev uforstaaelige for det store Publikum og vakte hos alle Uro og Misfornøjelse. I mangfoldige Tilfælde medførte Forordningen skrigende Uretfærdigheder og Omvæltninger; nogle bragte den Fordel og andre bragte den Tab, uden at man forstod, hvorfor og hvorledes. Værre endnu blev det derved, at adskillige Personer forud havde faaet Underretning om Forordningens Bestemmelser og benyttede sig heraf til at skaffe sig og sine Venner Fordele. Man købte Fordringer, som man vidste vilde blive omskrevne til en højere Sum end deres virkelige Værdi, eller man skyndte sig med at tilbagebetale ældre Laan, eller man købte kgl. Obligationer, der vilde blive omskrevne til deres fulde nominelle Beløb i den ny Mønt. Det fortælles om Mænd som Bülow og Haffner, at de skal have benyttet deres Kundskab til at foretage fordelagtige Handelsomsætninger paa Børsen, og selv om Statsminister Reventlow berettes det i »Livforsikrings-Anstaltens« nylig udkomne Festskrift, at han benyttede sin Kundskab, om hvad der

vilde blive forordnet, til at formaa »den almindelige Enkekasse«, af hvis Bestyrelse han var Medlem, til at anlægge en ikke ringe Del af Kassens Kapitaler i kgl. Obligationer kort forinden Katastrofen kom. Et Exempel, der viser, hvor talrige Misbrugene rimeligvis har været, har jeg selv hørt i min Barndom. En Embedsmand i en Provinsby paa Fyn havde faaet Underretning om Forordningens Indhold kort Tid før den udkom, og snarest muligt sendte han Bud til Venner og Bekendte og gav dem Raad om Tilbagebetaling af den ældre Gæld. Nogle fulgte Raadet og tjente derved, men de fleste af dem, der var jevne, langsomme Borgermænd, forstod ikke Meningen med den Forskel, de skulde gøre paa de forskellige Arter af Gæld, og de fik ingen Fordel af Raadet. Som det er gaaet her, er det rimeligvis gaaet mange andre Steder; de kloge og velunderrettede, samt Folk, der ikke vare besværede af en vanskelig Samvittighed, tjente paa andres Bekostning; men den store Mængde af Borgere led Tab.

Den rette Ordning havde det sikkert været saaledes som Rubin antyder at reducere alt ens, baade Fordringer og Penge. En saadan Nivellering havde i Virkeligheden allerede fundet Sted i det daglige Liv og i Forretnings-Omsætningen. Man havde i den foregaaende Tid solgt og købt Fordringer efter Pengenes reducerede Værdi. Kurserne paa de offentlige Papirer havde rettet sig derefter; man havde indlevet sig i den Betragtning, at Fordringerne ikke var mere værd end de Penge, de lød paa, og det havde da ogsaa været forstaaeligt for Publikum og vakt mindst Misfornøjelse, om dette faktisk bestaaende Forhold var bleven slaet fast ved den ny Pengeordning, saaledes at der var foretaget en

ensartet Reduktion over hele Linjen i Stedet for, at man nu ved Forordningen af 1813 søgte ved et indviklet System af Bestemmelser at redressere de Uretfærdigheder, som havde fundet Sted i den foregaaende Tid, da Pengene faldt i Værdi. Ved en ensartet Nedskrivning af alle Værdierne havde man desuden opnaaet, at alle de mislige Operationer og Bedragerier, som fandt Sted, havde været umulige, og man vilde have opnaaet, at Statsgælden, i alt Fald den indenlandske, var bleven reduceret til et overkommeligt Beløb, og Følgen vilde være bleven, at Folket og Staten hurtigere var kommen til Kræfter igen.

Af det øvrige Indhold i 2den Bog henledes Opmærksomheden særlig paa Fremstillingen af Forholdet til Norge og Omsætningen med dette Land samt paa Afsnittet om Kaperiet, men ogsaa de øvrige Afsnit ere i høj Grad læseværdige og give tildels nyt Syn paa vor økonomiske Udvikling i hin Tid, foruden at de indeholde adskillige Bidrag til den almindelige Historie.

3die Bog omhandler København 1807—1814. Der fortælles i denne om Englændernes Landgang i 1807 og den efterfølgende Belejring og Erobring af Byen. Der gives en livfuld Skildring af disse Begivenheder, og hvor ofte dette Æmne end er behandlet, er det dog lykkedes Forfatteren at meddele adskilligt nyt herom. I næste Kapitel omtales Stadens Genopbyggelse efter Belejringen, og det omtales, hvor langsom Opbygningen gik for sig og hvor tarvelig Byggemaaden var denne Gang i Modsætning til forrige Gang, da en stor Del af Byen maatte genopbygges, nemlig efter den store Brand i 1795. Rubin slutter sin Omtale heraf med følgende

Bemærkning: »Perioden 1807—1814 gav for lange Tider København sit Præg i arkitektonisk Henseende. De strenge Bestemmelser om, at Byen holdt op ved Portene, saa at ingen nogenlunde anselige Huse maatte bygges udenfor, og de faa Midler, der stod til Raadighed baade for Offentlige og Private, der vilde bygge indenfor Portene — hvad enten det var paa Tomterne eller paa ny indtagne Grunde — gjorde Befolkningen overmaade nøjsom i dens Fordringer til offentlig og privat Bygningskunst. Den Tid var forbi, da rige Handelsmænd, Godsejere eller Hofmænd byggede Paladser; man byggede, hvad der var nødvendigt, og vænnede sig til ikke at stille for store Krav. Befolkningens ringe Tilvæxt bevirkede vel, at der ikke foreløbig blev Boligmangel paa det stærkt begrænsede Territorium, men da saa Folkeforøgelsen kom, uden at Skrankerne faldt, maatte man tilmed rykke sammen i de saare økonomisk opførte Bygninger. Og den strænge Økonomi i Bygningernes Værelser, Trapper, Indre og Ydre satte sig i Blodet hos Hovedstadens Befolkning og er bleven medbestemmende for Karakteren af deres Huse og Boliger«.

I 3die og 4de Afsnit findes bl. a. en hel Del Oplysninger om Priserne i København, der findes ogsaa her adskillige gode Ting, men, som alt bemærket, forekommer det mig, at dette Æmne er behandlet noget for stedmoderligt.

En særlig god Ide af Rubin er det, at han har fremdraget Resultaterne af Indkomstskatten i 1810. Ved en Sammenligning mellem den første Ansættelse efter denne Skat, der angiver Befolkningens Indtægt i Aaret 1809, med Indkomstangivelsen i 1890 kommer Forfat-

teren til det Resultat, at naar man tager Hensyn til Pengenes Kursværdi, var Indtægten i Datidens København pr. Individ kun $\frac{1}{3}$ af hvad den er i Nutidens København. Men saa kommer dertil Spørgsmaalet, hvorvidt det var billigere at leve den Gang end nu, og det er et meget vanskeligt Spørgsmaal at afgøre. Saameget kan dog i alt Fald siges, hvad Rubin ogsaa bemærker, at endnu i Aaret 1809 — Krigens 3dje Aar —, var Befolkningen i København ret vel situeret. Med Fornøjelse læser man ogsaa de Enkeltheder, der ere meddelte om Indkomstskatten og om de store Indkomster, som de rige Handelsherrer havde, og om de i Sammenligning dermed smaa Indtægter, der havdes af Mænd som Professor H. C. Ørsted, Assessor A. S. Ørsted, Organist Weyse og Professor Ad. Øhlenschläger.

Paa mange Steder i Skriftet bliver Frederik den 6tes personlige Andel i, hvad der skete, omtalt, og i 3die Bog samles dette til et Billede af denne Fyrste, et Billede, der er udarbejdet med Skarphed og Vid, og om hvilket man, naar man læser det, ikke kan andet end indrømme, at det ligner. Det er sandt, at hans Uforstand og Bornerthed i Forbindelse med hans Selvraadighed, Karaktersvagthed og Lunefuldhed bragte Folk og Stat ubodelig Skade. Det er sandt, at han var en stærkere Mand til at holde paa sin Værdighed som Enevoldskonge og som Arméchef paa Fælledeerne end til for Alvor at væрге denne Værdighed og føre sin Hær frem i rette Tid. Og det maa indrømmes, at de ulykkelige Følger heraf falder med dobbelt Vægt paa Kongen personlig, fordi han i disse vanskelige Tider førte et Kabinetsregimente med sine Adjutanter i Stedet for at raad-

føre sig med sine Ministre i Statsraadet. I alle de lange Krigsaar med deres talrige vigtige Beslutninger blev der kun engang afholdt et Statsraad, det var da Ulykkerne ligesom overvældede Kongen i Slutningen af Aaret 1813. Det er et mærkeligt Brev Kai Reventlow i den Anledning tilsender Kongen (5. Marts 1814) og som Rubin, saavidt vides, har Fortjenesten af først at have fremdraget; heri udtaler Reventlow, at tidligere syntes Danmark fortrinlig begunstiget af Forsynet, »da Deres Majestæt fattede den ulykkelige Tanke at ville regere uden Raadførelse med Deres Statsraad, og fra nu af afgik alle kongelige Resolutioner direkte fra Dem til Kollegierne enten igennem Cheferne eller gennem Kabinetterne og Kommandokontoret. Den Forvirring, en saadan Beslutning maatte frembringe i Forretningernes Gang, og de Misgreb i Statsstyrelsen, som heraf vare en Følge, have givet Staten haardere Stød end den mest udviklede politiske Stilling kunde bibragt den«, og senere hedder det i Brevet: »saa dybt sank Danmark, fordi udi Statsstyrelsen intet Overblik mere fandtes hverken med Hensyn til de indvortes eller udvortes Anliggender . . .« Det er haarde og dristige Ord fra en Undersaat til en enevældig Konge, men det maa indrømmes, at de ere sande, og de ere en betydningsfuld Støtte for Rigtigheden af Rubins Dom. Og dog forekommer det mig, at denne Dom er lidt for streng. De Fejl, man maa bebrejde Frederik VI, fandtes jo i endnu højere Grad hos de fleste af hans Forgængere paa den danske Trone og det enevældige Kabinetsregimente var vel faktisk heller ikke mindre i deres Tid. Og nu i Udlandet? Stod Flerparten af Datidens eller den nærmere Fortids Fyrster i

Evropas Stater over Frederik den 6te i Velvilje, Hæderlighed, Intelligens og Dygtighed? Jeg tror neppe, det kan siges. Og hvad angaar Frederik den 6tes Regeringsforanstaltninger i Krigsaarene 1807—14, da maa det vel indrømmes, at mange af dem, set med Nutidens Øjne, tage sig mærkelige ud, at de ere forunderligt kortsynede, bornerede, indbyrdes forvirrede og ikke sjældent endog moralsk forkastelige; men man maa betænke, under hvilke fortvivlede Forhold han befandt sig, og man maa erindre, at i andre Lande, hvor man paa samme Tid befandt sig under lignende Forhold, greb man til lignende Midler, f. Ex. i Sverige, i Østrig-Ungarn, i Rusland, for ikke at tale om Frankrig i Revolutionsaarene. Jeg tror derfor, at der kan anføres meget til Frederik den 6tes Undskyldning, og at, naar han maales med Historiens rette Maal, med Samtidens Alen og ikke efter Nutidens strengere Fordringer, vil man fælde en mildere Dom over ham. Men selv om man altsaa mener, at Rubin har dømt Frederik VI noget vel haardt, saa læser man dog denne Dom med en vis Tilfredsstillelse; thi der er, ogsaa i de senere Aar, fremkommen saa mange altfor rosende Udtalelser om Frederik VI, hvorved han med Urette stilles højt op paa en Piedestal i Modsætning til sine Efterfølgere Kristian VIII og Frederik VII, at Rubins lidt haarde Ord komme til at virke som en passende Modvægt herimod. At Dommen om Fr. VI er falden saa forskellig ud, skyldes vel iøvrigt for en stor Del den Omstændighed, at Rubin taler om Kongen i hans alleruheldigste Periode, i Krigsaarene 1807—14, medens de andre Udtalelser nærmest tænke paa Kongen i en senere Periode, da Tiderne var bedre og roligere, og da Alderdommen havde lagt sit mildnende Skær over hans Træk.

Som Helhed er Rubins Skrift 1807—14 en fortræffelig Bog baade i reel og i formel Henseende, en sand Pryd for vor nationaløkonomiske Literatur. Der er et Liv og en Friskhed over den, som er ualmindelig i danske Skrifter, den fremdrager stadig de Sider af Æmnerne, som have mest Interesse, størst Betydning, og Fremstillingen af dem er udstyret med en Uendelighed af personelle og lokale Oplysninger, kvikke og aandfulde Ræsonnementer. Og over alt dette er bredt den særegne Charme, som knytter sig til Personer og Forhold, der ikke længere ere iblandt os, men som heller ikke ligge længere tilbage i Tiden, end at Mindet om dem endnu er levende tilstede iblandt os. Men medens jeg saaledes sætter Bogen højt ogsaa i formel Henseende, har jeg dog her en Indvending at gøre; det er den, at Rubin undertiden lader formeget af det videnskabelige Apparat, af det benyttede Raastof, træde frem i Texten. Det er en Mangel, som jeg tror skyldes Rubins Stilling som Chef for et statistisk Bureau. I den officielle Statistik, som han til daglig er beskæftiget med og hvis Resultater han udgiver, under den høje Magistrats Avspicier, i tykke Bind, der ikke er bestemt til Læsning, men til at benyttes som Haandbøger, der er han vant til at tage hele det tunge statistiske Apparat med op, til at fremstille i Bogen selve Værkstedet og dets Operationer, uden Hensyn til, om det gør Bogen unødvendig stor og tung. Naar Rubin optræder udenfor Staden Københavns statistiske Bureau, er han sædvanligvis kortfattet, livlig og interessant, men nu og da stikker der en Mindelse om Bureauets officielle Værdighed igennem, og han giver sig da til at optage i Texten unødvendigt Raastof og til at gøre Rede for Methoder og Apparater,

hvor det ikke behøves. Hans Fremstilling bliver derved noget uensartet, snart skriver han knapt og klart, saa at man læser hvert Ord med Opmærksomhed og fuld Forstaaelse, men nu og da afbrydes dette med brede Meddelelser og Redegørelser, som nærmest høre hjemme i en Haandbog, og som Læseren bliver utaalmodig efter at komme igennem; og der er derved den Ulempe, at Læseren undertiden kommer til at overse Resultatet af Udviklingen og taber Traaden. Det er dog kun paa de færreste Steder, at disse Mangler fremtræde, som Helhed er Bogen fortræffelig ogsaa i formel Henseende, Behandlingsmaaden er aandfuld, Stilen livlig og elegant.

I reel Henseende er Hovedfortrinet ved denne Bog det, at en Mængde nye Oplysninger ere tilvejebragte og at det hele indfildrede Væv af finansielle Operationer og økonomiske Bevægelser, der foregik i dette Tidsrum, ere blevne udredede med udmærket Dygtighed. Alt i alt kan jeg for mit Vedkommende sige, at jeg ikke længe har læst en videnskabelig Bog med saa stor Fornøjelse som denne, og jeg er vis paa, at mange, ligesom jeg, længes efter dens Fortsættelse.